

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК (94)332.13

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/2.14>**Ахновська І.О.**

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Ахновський Д.В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ КОРПОРАТИВНОГО МІСТА

У статті досліджено сутнісну характеристику поняття «місто» вітчизняними та закордонними науковцями, систематизовано основні тлумачення даного поняття; на базі проведеного дослідження надано авторське бачення сутності корпоративного міста, окреслено його відмінність від індустріального та промислового міста; визначено характерні риси корпоративного міста. Визначено сутність корпоративного міста: місто, яке утворюється, формується та існує завдяки підприємствам одного власника або однієї групи власників, які задають такий вектор соціально-економічного розвитку міста, що здатний до створення якісно нового рівня життя населення, і відрізняється від інших міст організацією управління, структурою населення, середовищем, рівнем мобільності, економічними показниками та якістю життя. Виокремлено характерні риси корпоративного міста, зокрема: корпоративні міста працюють здебільшого за допомогою міграційної робочої сили, велика кількість уродженців міста в робітниках підприємства зустрічається лише тоді, коли місто існує тривалий час; більшу частину житлового фонду контролює корпорація, цей фонд створюється та фінансується корпорацією і здебільшого передається у користування робітникам лише тимчасово; корпоративне місто є віддаленим від великих населених пунктів, проте не є ізольованим; домінування однієї індустрії, при чому ця індустрія має належати одній корпорації, адже корпоративне місто відрізняється від моноіндустріального тим, що всі підприємства в ньому належать одному власникові або групі власників; адміністрація корпорації виконує муніципальні функції; через географічну віддаленість від великих міст важливу роль грає монополія фірмових магазинів; сегрегація в таких містах є більш вираженою і запланованою від початку створення такого міста, на відміну від інших міст, де сегрегація є наслідком багатьох соціально-економічних процесів, які діють впродовж тривалого часу; патерналізм містоутворюючих компаній.

Ключові слова: місто, корпоративне місто, промислове місто, індустріальне місто, містоутворююче підприємство.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли у нашій країні триває війна, актуальним є стратегічне бачення розбудови українських міст, зруйнованих у результаті російської агресії та майбутньої інтеграції ТОТ. Наприкінці XIX століття голий степ Донбасу став територією, де було реалізовано один із найамбітніших промислових проєктів Європи, який об'єднав імперських урядовців, підприємців, інвесторів, інженерів і майбутніх робітників. Новина про багаті поклади вугілля й заліза привабила людей з різних куточків Російської імперії та Європи. Більшість міст Донбасу, зокрема Донецьк, Луганськ, Краматорськ, Алчевськ, Лисичанськ, Горлівка, Єнакієво

та інші зародилися саме як корпоративні містечка, а в радянський період перетворилися на великі й середні міста, утворивши найбільшу в Україні агломерацію. Незважаючи на численні трансформації в XX ст., чимало в цих містах лишилося незмінним: підприємства зберігали свій вплив і контроль, а промислове виробництво, праця, державна політика й усі аспекти щоденного життя залишалися тісно переплетеними. Світова практика говорить про те, що велика кількість міст, наприклад, Кадіна, Давенпорт, Кворн, Порт-Августа, Люблін, Тампере та інші, зароджувалися як корпоративні міста, отже ми можемо досліджувати досвід їхнього розвитку. Крім того, сьогодні

ми розуміємо, що після війни нам потрібно відмовитися від неефективних моделей і перейти до пошуку і побудови інших, що свідчить про незаперечну актуальність проблеми, що досліджується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на велику актуальність теми дослідження, у науковій літературі вона не отримала достатнього поширення. Так, В.О. Кулков у статті «Корпоративні міста: визначення, характерні риси, доля» висвітлює певні аспекти корпоративних міст [1]. Великі міста України в індустріальну епоху досліджено у науковій статті Т.Л. Меліхової [2]. Концепцію розбудови міст в рамках розвитку креативної економіки запропоновано у роботі О.М. Чуль [3]. Історію та економіку «зелених міст» досліджено у наукових працях О. Бурака, І. Кузика, В. Кучерявого, В. Мілейковського, О. Савицької, Т. Ткаченко, Л. Царик, П. Царика. У співпраці Асоціації міст України та Проєкту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС) розроблено практичний посібник «Зростання «зелених» міст». Багато уваги сучасні науковці приділяють концепції «розумних міст», зокрема, уточнення ключових понять, оцінка економічної ефективності розумного міста та можливості імплементації кращих зарубіжних практик розвитку таких міст розкриті у роботах А. Андрієнка, І. Антонюк, Л. Бажана, О. Єгорова, О. Єршової, Є. Карчагіна, О. Корепанова, С. Кошової, Н. Кунанець, Т. Момот, Є. Мураєва, Л. Олійник, А. Піль, Л. Побоченко, А. Позднякової, Р. Севастьянова, О. Тура, Ю. Шваук та інших вчених. Є статті, присвячені цифровому, віртуальному, творчому та сталому місту. Проте, аналіз джерел свідчить, що наукових джерел у сфері корпоративних міст досить мало як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Формулювання цілей статті. Відповідно до поставленої проблеми та її не вирішеної частини, метою статті є визначення сутності та характерних рис корпоративного міста. Для досягнення поставленої мети окреслено наступні завдання: дослідити сутнісну характеристику поняття «місто» вітчизняними та закордонними науковцями, систематизувати основні тлумачення даного поняття; на базі проведеного дослідження надати авторське бачення сутності корпоративного міста, окреслити його відмінність від індустріального та промислового міста; визначити характерні риси корпоративного міста.

Виклад основного матеріалу. Ритм життя, інфраструктура та навіть відносини між людьми в містах, заснованих навколо заводських чи шахтарських поселень, були тісно пов'язані з міс-

тоутворюючим підприємством. Тому в Іспанії їх називали «індустріальними колоніями» («colonias industriales»), у Нідерландах та Німеччині – «фабричними» («Fabrieksneiderzetting») й «робітничими» («arbeitersiedlung») поселеннями, у СРСР – «моноіндустріальними містами». В англійській літературі, підкреслюючи залежність спільнот таких міст від містоутворюючого підприємства та його власника, їх прийнято називати «company towns» – буквально «міста, що належать компаніям». Оскільки у світовій практиці поки що не існує єдиного загальноприйнятого визначення корпоративного міста, розглянемо спочатку сутність поняття «місто».

Ю.М. Попова зазначає, що представники різних наукових дисциплін до визначення поняття «місто» підходять по-різному [22]:

1) з економічної точки зору місто – це перш за все населений пункт, переважаюча кількість жителів якого не пов'язані професійно з сільським господарством;

2) у просторовому аспекті місто асоціюється з тим місцем, де зосереджуються населення, житло. Це деяка точка простору, де перехрещуються дороги, комунікації, соціальні інститути і взагалі життя;

3) соціальний аспект урбанізації в якості головної ознаки міського поселення зазвичай використовує термін «міський спосіб життя».

Академічний словник української мови трактує прикметник «корпоративний» так: вузькогруповий, відокремлений [4]. Корпоративне управління має внутрішні системи, структури та процедури, що використовуються для управління. Це система взаємодії і комплекс механізмів, що дозволяють вирішувати виникаючі проблеми з іншими групами впливу. У словниках зустрічаються також такі дефініції, як «корпоративне управління», «корпоративний сектор», «корпоративні права», «корпоративні операції», «корпоративна картка» [23]. Слово «корпорація» походить від латинського слова «corporatio», що означає «союз, об'єднання частин; асоціація». У латинській мові це слово утворено від дієслова corporare, що означає «втілювати», а це, в свою чергу, від corpus або «тіла» [24]. Таким чином, корпорація – це єдність її членів. Її суть – об'єднання певної групи суб'єктів господарювання для досягнення певної мети, а це означає, що її основним субстратом, який забезпечує діяльність корпорації і є визначальним її існуванні, є люди.

Таким чином, робимо висновок, що корпоративне місто – це місто, яке утворюється, формується та існує завдяки підприємствам одного власника

Сучасні підходи до трактування сутності поняття «місто»

<i>Джерело</i>	<i>Сутність</i>
Академічний тлумачний словник [4]	великий населений пункт, адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр
Баранов А. [5, с. 8]	інфраструктура та комплекс містоутворюючих підприємств, а також механізм керування, але передусім це – люди
Вебер М. [6]	складний комплекс явищ, конкретне історичне утворення, сформоване на перетині складних соціально-політичних і військових процесів, має складну соціальну структуру (у ньому живуть як споживачі, так і виробники) та яскраво виражений торгово-промисловий характер, при цьому жителі міст особисто незнайомі між собою, зайняті в основному неземлеробською працею, здебільшого задіяні в різноманітних промислах, торгівлі, а тому саме в містах сконцентровані управлінські функції
Веліхов Л. [7]	місце, пристосоване для гуртожитку соціальної групи складного характеру, яка є внутрішньо диференційованою і має певну правову форму
Верменич Я. [8, с. 23]	природно-техногенний комплекс, складова ландшафтної сфери, перетворена зусиллями багатьох поколінь людей, основу якого становлять техногенні комплекси, а також своєрідні форми співжиття людей, осередки цивілізації, центри культурного притягання
Вікіпедія [9]	великий населений пункт, населення зайняте звичайно поза сферою сільського господарства, зазвичай адміністративний, промисловий, торговий або культурний центр певного регіону
Восєвідін [10]	значний населений пункт, який відповідає певним вимогам структури господарського, соціально-культурного комплексу, його благоустрою, кількості населення, його соціального складу
ВРЕ [11, с. 321]	великий населений пункт, мешканці якого зайняті головним чином у промисловості і торгівлі, а також у сферах обслуговування, управління, науки, культури
Енциклопедія українознавства [12, с. 1585]	поселення замкненого типу, з особливими (міськими) правами, з більшою кількістю мешканців, зайнятих – у протилежність до хліборобського сільського оточення – головню у ремісничо-промисловому виробництві, в торгівлі й транспорті, а також в адміністрації та в різного роду культурних і суспільних установах і вільних професіях, а лише подекуди (в малих містах і містечках) і в сільському господарстві
Зеленов Л. [13]	умовне поняття, що означає населений пункт, згідно до законодавства держави
Кубійович В. [14, с. 466].	поселення, що зосереджує на невеликій території значну кількість людей, які займаються несільськогосподарським виробництвом, а зайняті у промисловості, торгівлі та інтелектуальних професіях
Лаппо Г. [15]	населений пункт, що досягає певного рівня складності своєї функціональної структури, характеризується багатофункціональністю, чим і визначаються його інтеграційні якості, властивості генерувати нове, соціальна привабливість
Макаговський В.П. [16]	населений пункт, віднесений згідно з законодавством до категорії міст і має, як правило, значну (порівняно з сільським поселенням) чисельність населення, зайнятого головним чином у промисловості, торгівлі, сфері обслуговування, науці, культурі
Мовчан О.М. [17]	великий населений пункт, населення якого зайняте звичайно поза сферою сільського господарства
Мочерний [18, с. 435].	територіально-концентрована форма зосередження різних сфер (матеріальної та нематеріальної), галузей і видів діяльності, а отже – і головної продуктивної сили та стилю життя
Озерава Г.Н., Покшишевський В.В. [19]	великий населений пункт, виконуючий промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні, транспортні та інші (але несільськогосподарські) функції; відповідно більша частина населення якого зайнята не в сільському господарстві
Ратцель Ф. [20]	довготривале скупчення людей та їхнього житла, що займає великий простір і розташоване у центрі комунікацій
Топчієв О.Г. [21]	просторове суспільне утворення, що є осередком масового розселення людей і зосередження їх суспільно корисної діяльності в будь-яких формах крім одержання первинних продуктів сільського господарства як єдиного заняття населення, організоване у постійно діючий господарсько-будівельний комплекс, розрахований на обслуговування побуту і діяльності населення

Джерело: Узагальнено авторами.

або однієї групи власників, які задають такий вектор соціально-економічного розвитку міста, що здатний до створення якісно нового рівня життя населення, і відрізняється від інших міст організацією управління, структурою населення, середовищем, рівнем мобільності, економічними показниками та якістю життя.

Корпоративне місто слід відрізнити від індустріального міста, що спирається на використання технологій та машин задля забезпечення масового виробництва, підтримки численного населення та легшого розподілу праці; промислового міста, в якому муніципальна економіка та розвиток зосереджені навколо промислового виробництва

і характеризується великою кількістю фабрик і заводів та моноіндустріального – тим, що всі підприємства в ньому належать одному власникові або групі власників. Слід виокремити наступні характерні риси корпоративного міста (рис. 1).

Отже, все перелічене є ознаками корпоративного міста, проте слід зауважити, що корпоративне місто не повинно мати всі, достатньо лише декілька. Вважаємо за доцільне зупинитися більш детально на патерналізмі, тобто системі соціальних відносин, за якої корпорація забезпечує потреби громадян, але останні в обмін на це дозволяють місцевій владі диктувати моделі своєї поведінки. Переваги і недоліки патерналізму представимо у табл. 2.

Аналіз джерел свідчить, що у багатьох містах люди селилися компактними групами за етнічною ознакою, щоб гуртом вирішувати спільні проблеми. Як зазначає В. Куліков [1], «проживання з близькими за культурою людьми допомагало долати труднощі в налагодженні побуту на новому місці, міграційну травму і тугу за рідними місцями». У деяких корпоративних містах США роботодавці оплачували мовні курси для робітників і курси так званих американських цінностей.

Існувало багато чинників, що об'єднували незнайомих людей із різних регіонів і країн, а саме: єдиний робочий ритм, потреба в підтримці на небезпечному виробництві, складності налагодження побуту тощо. Щодо сегрегації, доцільно навести такий приклад: Дж. Пульман розпочав виробництво у Чикаго, але при розширенні бізнесу через високі ціни на землю придбав ділянку недалеко від Чикаго, а пізніше – ділянку прерії між Чикаго і «своїм» містом, щоб створити так званий візуальний кордон між цими поселеннями. Слід зазначити, що самосегрегація набувала різних форм, наприклад, створення артілей шахтарів і робітників, які спільно шукали роботу. І наостанок треба сказати, що багато корпоративних міст належали до видобувної галузі – це шахтарські поселення, поселення лісорубів тощо, адже для видобувної галузі головним фактором розміщення містоутворюючого підприємства є сировина.

Висновки. У дослідженні надано авторське визначення поняття «корпоративне місто», що на відміну від інших вказує, що саме корпорація задає вектор соціально-економічного розвитку міста. З'ясовано, що корпоративні міста працювали здебільшого за допомогою міграційної

Рис. 1. Характерні риси корпоративного міста

Джерело: складено авторами.

Таблиця 2

Переваги і недоліки патерналізму містоутворюючих компаній

Переваги патерналізму	Недоліки патерналізму
підвищення продуктивності праці	втручання корпорації в особисте життя робітників
покращення рівня здоров'я працівників	зменшення прибутку корпорацій у короткостроковому періоді
зниження рівня плинності трудових ресурсів	міг мати радикальний прояв (метод батога)
підвищення корпоративної лояльності робітників	зменшення простору «політичної свободи»
забезпечення робітників кращою освітою та кваліфікацією	злиття інтересів містоутворюючої компанії і влади міста

Джерело: складено авторами.

робочої сили: більшість робітників не були уродженцями цього міста, вони приїжджали сюди саме для заробляння грошей. Велика кількість уродженців міста в робітниках підприємства зустрічається лише тоді, коли місто існує тривалий час. Однією з головних причин географічної віддаленості була висока ціна на земельні ділянки у великих містах: власник корпорації бажав зекономити власні кошти, що спонукало його будувати завод і місто навкруги нього саме на тому місці, де земля буде дешевшою, але транспортна розв'язка зможе забезпечити підвезення сировини

і збут готової продукції. На основі проведеного дослідження вважаємо, що в Європі та США корпоративні міста зникнуть майже повністю у найближчому майбутньому. Це обумовлено процесом перенесення промисловості з розвинутих країн до країн, що розвиваються (через економічну вигоду, дешеву робочу силу, податкову політику тощо). Нові корпоративні міста, на нашу думку, найближчим часом будуть виникати в Азії та Африці. Що стосується нових корпоративних міст Європи і США, вони втратять свою корпоративність.

Список літератури:

1. Куліков В.О. Корпоративні міста: визначення, характерні риси, історична доля. *Український історичний журнал*. 2017. № 1. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/130343/05-Kulikov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 1.03.2022).
2. Меліхова Т.Л. Великі міста України в індустріальну епоху. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/157.pdf (дата звернення: 6.03.2022).
3. Чуль О.М. Концепція розбудови міст в рамках розвитку креативної економіки: методологічний та практичний аспекти. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3348> (дата звернення: 16.03.2022).
4. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 9.03.2022).
5. Баранов А.В. Социально-демографическое развитие крупного города. М. : Финансы и статистика. 1981. 192 с.
6. Вебер М. Избранное. Образ общества : пер. с нем. / М. Вебер. М. : Юрист, 1994. 704 с.
7. Велихов Л.А. Основы городского хозяйства. URL: <http://rels.obninsk.com> (дата звернення: 19.03.2022).
8. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історії урбаністики. *Український історичний журнал*. 2004. № 3. С. 21–37.
9. Місто. Вікіпедія : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Місто> (дата звернення: 6.03.2022).
10. Библиотека Воеводина : веб-сайт. URL: <http://enbv.narod.ru> (дата звернення: 9.03.2022).
11. Большая советская энциклопедия : 3-изд. Т. 2. М. : Советская энциклопедия, 1972. 608 с.
12. Енциклопедія українознавства. Т 4. Львів, 1994. 1600 с.
13. Зеленев Л.А. Социология города : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 192 с.
14. Кубійович В. З антропології Нового Санча. *Наукові праці*. Том 1. Париж; Львів. С. 286–506.
15. Лаппо Г. М. Города на пути в будущее. М. : Мысль, 1987.
16. Максаковский В. П. Географическая картина мира : в 2 кн. Кн. II: Региональная характеристика мира. М. : Дрофа, 2004. 480 с.
17. Мовчан О.М. Місто. Енциклопедія історії України. Т. 6: Ла-Мі / редкол. : В. А. Смолій та ін. ; НАН України, Інститут історії України. К. : В-во Наукова думка, 2009. 790 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Misto> (дата звернення: 19.03.2022).
18. Економічна енциклопедія. Т. 2. / редкол. : С. В. Мочерний та ін. К. : Академія, 2001. 848 с.
19. Поручанський В., Міщук І. Наукові підходи до визначення поняття «місто». URL: <https://konfgeoluts.k.wordpress.com/2017/04/05/наукові-підходи-до-визначення-понятт/> (дата звернення: 22.03.2022).
20. Ратцель Ф. Земля и жизнь. Сравнительное землевладение. Спб. : типолит. книгоиздат. т-ва «Просвещение», 1905. Т. 1. 736 с.
21. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методики. Одеса : Астропринт, 2005. 631 с.
22. Попова Ю.М. Економічні аспекти визначення дефініції «місто». *Ефективна економіка*. 2009. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=55> (дата звернення: 22.03.2022).
23. Словник української мови online. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=44321&page=1403> (дата звернення: 3.03.2022).
24. Трофименко К.В. Аналіз етимології поняття «корпорація». *Економіка та суспільство*. 2020. № 22.

Akhnovska I.O., Akhnovskyi D.V. ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF A CORPORATE CITY

The article examines the essential characteristics of the concept of «city» by domestic and foreign scholars, systematizes the main interpretations of this concept; on the basis of the conducted research the author's vision of the essence of the corporate city is given, its difference from the industrial and industrial city is outlined; the characteristic features of the corporate city are determined. The essence of the corporate city is defined: a corporate city is a city that is formed, formed and exists thanks to the enterprises of one owner or one group of owners who set such a vector of socio-economic development of the city, which is able to create a qualitatively new standard of living, and differs from other cities. population, environment, mobility, economic performance, and quality of life.

The characteristic features of a corporate city are highlighted, in particular: corporate cities work mostly with the help of migrant labor, a large proportion of the city's natives in the workers of the enterprise occurs only when the city has existed for a long time, most of the housing stock is controlled by the corporation, this fund is created and financed by the corporation and is mostly transferred to the use of workers only temporarily, the corporate city is remote from large settlements, but not isolated, there is a dominance of one industry, and this industry must belong to one corporation, because the corporate city differs from the mono-industrial in that all enterprises in it belong to one owner or group of owners; the administration of the corporation performs municipal functions, due to the geographical distance from major cities, the monopoly of branded stores plays an important role, segregation in such cities is more pronounced and planned from the beginning of the creation of such a city, in contrast to other cities, where segregation is the result of many socio-economic processes that have been going on for a long time, paternalism of city-forming companies is observed.

Key words: city, corporate city, industrial city, mono-industrial city, city-forming enterprise.